

УДК 338.46:002

НОВИЦЬКИЙ А.М., кандидат юридичних наук (*Doctor of Philosophy*),
начальник відділу Науково-дослідного центру з проблем
оподаткування Національного університету ДПС України

ФЕНОМЕН “ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА” ЯК ОБ’ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. До питання наукових підходів та методів у дослідженнях інформаційного суспільства.

Аннотация. К вопросу научных подходов и методов в исследованиях информационного общества.

Summary. In regard to scientific approaches and methods of researching the information society.

Ключові слова: інформаційне суспільство, правове забезпечення, методологія наукового дослідження.

З метою забезпечення поліпшення функціонування та інноваційного розвитку освіти в Україні, підвищення її якості та доступності, інтеграції до європейського освітнього простору із збереженням національних досягнень і традицій в Україні 2011 рік проголошено Роком освіти та інформаційного суспільства [1]. Так на державному рівні визнано основний пріоритет щодо формування стратегії держави на наступний рік, визначено головний напрям розбудови всіх інститутів держави, суспільства. Основні аспекти теорії інформаційного суспільства мають бути впроваджені в життя України та її народу.

Аналізуючи роботи вітчизняних науковців у дослідженні інформаційного суспільства як явища, необхідно відзначити, насамперед, різноплановий підхід до методології дослідження, до вибору його сегмента, до галузевої належності різних досліджень. Тобто, зважаючи на фактор впливу інформації на суспільні відносини всіх сегментів людського життя, відповідні дослідження проводились у різних галузях науки.

Передусім необхідно сказати про соціологічний напрям дослідження феномену інформаційного суспільства. В даній галузі науки необхідно відзначити роботи В.Н. Щербини. Зокрема його монографічні дослідження “Сетевые сообщества в ракурсе социологического анализа” [2] та “Образы информационного общества: социологичний вимір” [3].

Наступна значна кількість наукових досліджень пов’язана з філософськими та політологічними науками, науковими дослідженнями у сфері державного управління. Серед учених, які працювали в даній сфері, необхідно відзначити роботу О.В. Сосніна, в якій здійснено комплексне дослідження особливостей державної політики в галузі формування, ефективного використання та правового регулювання інформаційного ресурсу України [4].

Зарубіжний досвід формування політики інформаційного суспільства в своєму дослідженні розглянув В.М. Парфенюк. На прикладі Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорської Республіки та Чеської Республіки він показав міжнародне співробітництво цих держав з Європейським Союзом у сфері інформаційного суспільства в умовах інтеграції, а також особливості формування, стратегічні цілі, завдання та механізми реалізації їх політики в зазначеній сфері. Робиться висновок про те, що політичні рішення і дії цих країн у процесі підготовки до вступу перебували під визначальним впливом політики Співтовариства через активну імплементацію його вимог та участь у політичному діалозі і реалізації спільних міжнародних проектів.

В цьому ж напрямі були проведені дослідження Є.О. Калашнюка, який на прикладі Європейського Союзу, Республіки Італія і України розглядав питання політичних імперативів інформаційного суспільства в контексті євроінтеграційних процесів [5 – 7].

Цілий ряд досліджень присвячені окремим інститутам інформаційного суспільства. Так, досить цікавими є праці О.М. Ємельяненка, в яких з політичної точки зору досліджено інститут електронного урядування.

Інститут Інтернету як комунікативного засобу та його вплив на діяльність суб'єктів політичного процесу в Україні було досліджено О.В. Малісом. Ним доведено, що Інтернет – це потужний інформаційно-пропагандистський засіб ведення політичної діяльності, який фактично поєднує функції телебачення й друкованих видань. Дослідження В.В. Недбай пов'язані з соціально-політичними особливостями інформаційного суспільства [8].

О.О. Григора у дослідженні “Формування інформаційного суспільства в Україні в контексті інтеграції в Європейський Союз” зазначає, що починаючи з середини 90-х років ХХ століття кардинальні зміни, що відбуваються в усьому світі, насамперед становлення інформаційного суспільства, змусили переглянути пріоритети державної політики провідних країн світу. Значний спектр досліджень інформаційного суспільства та його окремих інститутів, пов'язаних з новими економічними відносинами, припадає на фінансово-економічний науковий блок [9, 10].

Таким чином, проаналізувавши наукові розробки національних учених в області дослідження феномену інформаційного суспільства, слід відмітити те, що більшість вчених підтримують необхідність вивчення змін, які відбуваються в суспільстві, та вказують на неминучість таких змін. Більшість досліджень проводиться в соціологічних, політичних, економічних науках та науках з державного управління. Має місце недостатня комплексність дослідження правового забезпечення процесів становлення, формування та розвитку інформаційного суспільства в Україні, хоча і є окремі праці щодо певних інститутів, проте вони не зв'язані із загальними тенденціями та іншими елементами інформаційного суспільства.

Різноплановість досліджень інформаційного суспільства підтверджується і теоретиком інформаційного суспільства Ф. Уебстером, який зазначає, що можна виділити п'ять підходів до визначення інформаційного суспільства, і всі вони зв'язані з параметрами ідентифікації новизни. Це, зокрема, наступні: технологічний; економічний; пов'язаний зі сферою зайнятості; культурний; просторовий. При цьому вони не обов'язково взаємовиключні, хоча теоретично виводять на перший план те чи інше визначення відповідно до своїх уявлень [11].

Так, в основі технологічної концепції визначення інформаційного суспільства, як зазначає Ф. Уебстер, лежить велика кількість технологічних інновацій. Нові технології – одна з визначальних ознак приходу нових часів. І саме їх досить часто порівнюють з народженням інформаційного суспільства. Ідея полягає в тому, що значний обсяг технологічних інновацій має привести до соціальної перебудови.

Економічна концепція визначення інформаційного суспільства передбачає облік росту економічної цінності інформаційної діяльності. Якщо людина може передбачити збільшення частки інформаційного бізнесу у валовому національному продукті, то вона може зробити висновки про те, що економіка стала інформаційною. Якщо в економічній діяльності інформаційна активність переважає над діяльністю у сфері сільського господарства та промисловості, то, відповідно, можемо говорити про інформаційне суспільство.

Концепція визначення інформаційного суспільства, пов'язаного із сферою зайнятості, передбачає, що суспільство стає інформаційним, коли більшість задіяних у сфері зайнятості

працює в інформаційній сфері. Зниження зайнятості в промисловості та збільшення у сфері послуг розглядається як заміщення фізичної роботи інтелектуальною.

У просторовій концепції визначення інформаційного суспільства головний акцент робиться на інформаційні мережі, яка зв'язує різні місця і тому може діяти на організацію часу та простору. Останнім часом дана концепція набула більш широкого застосування, що пов'язано із значним розвитком мереж Інтернет.

Концепція визначення інформаційного суспільства, яка використовує критерій культури, визнається найлегшою, проте найскладніше піддається вимірам. Ніхто не суперечить, що обіг інформації в соціальному житті сильно збільшився. Розвиток телекомунікаційних систем, теле-, медіа-, друкованих засобів масової інформації, Інтернету як одного з основних джерел інформації для значної кількості населення – все це елементи зміни культурологічних відносин у суспільстві.

Характеристика різних концепцій розвитку суспільства говорить про схожість основних рис, ознак, які вносять зміни в сучасне суспільство. Більшість вчених погоджуються з тим що зміни, які відбуваються в суспільстві, мають кардинальні ознаки. Глобальні інформаційні процеси проходять в усіх сферах життя. Перехід людства в третє тисячоліття, в епоху інформаційного суспільства був охарактеризований наступними ознаками:

- інформаційна ознака поняття “інформаційне суспільство”. Дана ознака визначається в переосмисленні поняття категорії “інформація” як такої. Саме збільшення важливості в суспільних відносинах даної категорії, визнання пріоритетності у більшості відносин, особливий порядок їх застосування стали основою формування нової ідеології;

- технологічна ознака поняття “інформаційне суспільство” визначається значним розвитком телекомунікаційних та інформаційних систем в усіх сферах суспільного життя. Розвиток новітніх комп'ютерних розробок, автоматизація багатьох промислових процесів на базі високотехнологічних інформаційних систем, можливість подальшої модернізації зв'язку, систем управління на відстані тощо – все це явні приклади технологічної ознаки інформаційного суспільства;

- мережна ознака поняття “інформаційне суспільство” пов'язана насамперед з широким розповсюдженням мережі Інтернет, забезпеченням загального доступу до цієї мережі. Крім того, сам принцип побудови системи управління в суспільстві почав носити мережну ознаку, яка визначається можливістю в реальному часі впливати на різноманітні процеси в різних місцях;

- методологічна ознака поняття “інформаційне суспільство” полягає у різноаспектному визначенні наукових підходів щодо вирішення проблем теоретичного обґрунтування суспільних змін при здійсненні досліджень в різних галузях науки. Необхідно зазначити, що вчені економічних, політичних, соціологічних, філософських, правових, політологічних, педагогічних наук, науки з державного управління та представники інших наукових галузей вивчають феномен “інформаційне суспільство”, застосовуючи методологію дослідження притаманну тій чи іншій галузі, і в той же час, ці наукові досягнення дають можливість використовувати їх і іншим;

- соціологічна ознака поняття “інформаційне суспільство” відображає основні зміни, пов'язані із зайнятістю населення, питаннями формування, становлення, розвитку нових суспільних відносин, створення нових суспільних конфігурацій, суспільних груп, суспільних відносин. Сьогодні вже досить багато говориться про виникнення нових професій, нових соціальних груп (наприклад, хакери), велика кількість людей є постійними користувачами соціальних мереж, спілкування переходить із реального світу зустрічей до віртуального світу Інтернету, де поняття відстані та місця знаходження співрозмовника практично відсутні;

– культурологічна ознака поняття “інформаційне суспільство” визначає створення нових мережних субкультур, притаманних віртуальним відносинам. Крім того, за допомогою новітніх інформаційних систем установлюється можливість цифрового, віртуального доступу до тих культурних цінностей, до яких у звичайному, реальному світі доступу практично немає. Поширені культурні програми оцифровки рідкісних друкованих праць, віртуальні екскурсії найвизначнішими музеями світу, електронний доступ до найкращих бібліотек світу – це елементи культурологічної ознаки;

– прогностична ознака поняття “інформаційне суспільство” дає можливість говорити про планування, аналіз, наукове прогнозування розвитку суспільних відносин, де основною цінністю є знання, інформація. Саме наявні прогнози, концепції, стратегії розвитку інформаційного суспільства є тим підґрунтям, яке закладає основні напрями як наукових досліджень, так і фінансування програм та промислових розробок;

– гносеологічна ознака поняття “інформаційне суспільство” полягає в сукупності та різноаспектності пізнавальних процесів, що провокуються науковими дослідженнями в різних галузях науки, вивченні проблем природи пізнання нових можливостей, притаманних цьому суспільству, відношенні інформації та знання до реальності, дослідженні загальних передумов пізнання інформаційного суспільства, виявленні умов його достовірності та істинності. В даний час багато змін у суспільному житті пояснюється саме парадигмами розвитку інформаційного суспільства, концептуальними положеннями формування суспільних відносин у даному суспільстві;

– адміністративно-політична ознака поняття “інформаційне суспільство” полягає в найактивнішій участі органів влади у запровадженні, розробці новітніх інформаційно-телекомунікаційних систем. Розуміння підходу, коли адміністративні органи влади надають адміністративні послуги, а не є виключним джерелом влади – це одна з основних догм інформаційного суспільства. Взагалі, засновники теорій інформаційного суспільства вважали, що при побудові таких суспільних відносин у світі суспільство позбудеться класової та іншої розрізненості, воно стане позакласовим. Участь всіх гілок влади в створенні інформаційних систем електронного урядування, присутність в Інтернеті органів влади всіх рівнів, намагання державного впливу на процеси, що відбуваються у віртуальних відносинах, – саме це є основними характеристиками названої ознаки;

– синергетична ознака вказує на прямі та зворотні зв'язки в системі новітніх інформаційних відносин, основою яких є комп'ютеризація, інформатизація, віртуалізація відносин. Синергетична ознака вказує на процеси самоорганізації системи суспільних відносин. Вона пов'язана із зміною доктрини, встановленням специфічних ознак та правил, притаманних даній системі. Яскравим прикладом є намагання встановити певні правила поведінки користувачів у мережі Інтернет. Кількісний ріст інформаційних ресурсів з часом замінюється якісним наповненням, а “вседозволеність” на перших етапах створення Інтернету замінюється чіткими договірними правилами користувачів та адміністративним регулюванням з боку державних органів;

– інституціональна ознака поняття “інформаційне суспільство” вказує на виникнення, формування та розвиток специфічних інститутів, притаманних даним суспільним відносинам, та характеризує нові особливі інформаційні процеси. В даний час досить активно розвиваються такі інститути інформаційного суспільства, як електронна торгівля, електронний банкінг, електронний документообіг, електронне урядування тощо.

Всі ці ознаки вказують на розвиток нових можливостей суспільства та на формування специфічних суспільних відносин, що характерні для суспільства інформаційного.

Саме інформація стала основним сегментом цінностей. Усвідомлення важливості та правильного її застосування – це важливий крок у розвитку всього суспільства.

“До поняття інформаційного суспільства необхідно відносити не тільки і не стільки соціальні наслідки широкого розповсюдження інформаційно-телекомунікаційних технологій, а й ті принципово нові можливості, які з’являються у людства при переході на цю стадію розвитку”, – відзначає професор І.С. Мелюхін [12].

Таким чином, можна констатувати широкий інтерес наукової спільноти до сучасної проблематики інформаційного суспільства, його інститутів, ознак, форм та способів реалізації нових суспільних відносин. На сьогодні вчені не досягли спільної думки щодо того, чи існують основні елементи інформаційного суспільства в проявах сучасної держави Україна. Проте комплексні галузеві дослідження, міжгалузеві дослідження феномену інформаційного суспільства дадуть можливість повністю переосмислити важливість та неминучість змін, продиктованих новими реаліями сьогодення. Вивчення юридичною наукою проблем інформаційного суспільства пов’язане з необхідністю своєчасного та достатнього врегулювання нових суспільних відносин, формуванням нормативно-правової бази для існування окремих інститутів суспільства, закріплення на законодавчому рівні пріоритетних напрямів розвитку економічних та гуманітарних основ держави.

Використана література

1. Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні : Указ Президента України від 30.09.10 р. № 926/2010.
2. Щербина В.Н. Сетевые сообщества в ракурсе социологического анализа: опыт рефлексии становления “киберкоммуникативного континуума” / В.Н. Щербина. – Запорожье : Просвіта, 2001. – 228 с.
3. Щербина В.Н. Образи інформаційного суспільства: соціологічний вимір / В.Н. Щербина. – К. : ТОВ “Агенство Україна”, 2005. – 248 с.
4. Соснін О.В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України : монографія / О.В. Соснін. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 572 с.
5. Калашнюк Є.О. Соціально-економічні та науково-технологічні детермінанти формування інформаційної політики в умовах глобалізації / Є.О. Калашнюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2006. – [Вип. 65 (у 2-х ч.). І частина]. – С. 167-171.
6. Калашнюк Є.О. Особливості формування політичної стратегії України щодо розвитку інформаційного суспільства / Є.О. Калашнюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2006. – [Вип. 62 (у 2-х частинах). ІІ частина]. – С. 135-139.
7. Калашнюк Є.О. Політичні імперативи інформаційного суспільства в контексті євроінтеграційних процесів (на прикладі Європейського Союзу, Республіки Італія і України) : дис... кандидата політ. наук за спец. 23.00.04. / Є.О. Калашнюк. – К., 2007.
8. Недбай В.В. Социально-политические особенности информационного общества: дис. кандидата політ. наук за спец. 23.00.02 / Недбай В’ячеслав Вікторович. – Одеса, 2004. – 212 с.
9. Макарова М.В. Електронна комерція : посібник / М.В. Макарова. – К. : Академія, 2002. – 269 с.
10. Макарова М.В. Тенденції розвитку цифрової економіки : монографія / М.В. Макарова. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2004. – 235 с.
11. Уебстер Френк. Теории информационного общества / Френк Уебстер ; [пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной] ; под. ред. Е.Л. Вартановой. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
12. Мелюхін І.С. Концепция “Информационного общества” / И.С. Мелюхін // Информационное общество, 1998. – [Вып. 6]. – С. 20-22.